

Гуманізм і вяршэнства права ў Статутах Вялікага княства Літоўскага

■ ТАЦЯНА ФАДЗЕЕВА

Тацяна Фадзеева (нар. у 1984 г. у Менску) — бакаляўрка права, навучаецца на V курсе аддзялення “правазнаўства” юрыдычнага факультэту БДУ. Галіна навуковых інтарэсаў — гісторыя права Беларусі, беларуская праўная тэрміналогія, экалагічнае права.

**А ЕСЛІ КОТОРОМУ НАРОДУ
ВСТЫД ПРАВ СВОІХ НЕ УМЕТІ,
ПОГотовЮ НАМ...**

ЛЕЎ САПЕГА

Вяршэнства права і гуманізм — адны з найважнейшых прынцыпаў права ў сучаснай тэорыі права. Гэта агульна-прававыя прынцыпы, т.б. прынцыпы, характэрныя ў роўнай ступені ўсім галінам права. Менавіта таму яны знайшлі адлюстраванне ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Так, у артыкуле 7 наўпрост гаворыцца: “У Рэспубліцы Беларусь устанаўліваецца прынцып вяршэнства права. Дзяржава, усе яе органы і службовыя асобы дзейнічаюць у межах Канстытуцыі і прынятых у адпаведнасці з ёю актаў заканадаўства.” Прынцып гуманізму закладзены ў падмурак артыкула 2: “Чалавек, яго правы, свабоды і гарантыі іх рэалізацыі ёсць найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы.”

Прынцып гуманізму права (у сучаснай агульнай тэорыі права) мае на ўвазе прававыя сродкі забеспячэння павагі да асобы, яе гонару, годнасці, правоў і свабоды. Перадумовай рэалізацыі гэтага прынцыпу з’яўляецца належае замацаванне юрыдычных гарантый і захадаў юрыдычнай абароны дэклараваных правоў і свабоды.

Статуты Вялікага княства Літоўскага з’яўляюцца помнікамі праўнай думкі XVI ст. Ня дзіва таму, што шматлікія нормы Статутаў сведчаць пра ўплыў ідэяў рэнэсанснага гуманізму і Рэфармацыі. Рэфармацыя прынесла з сабою ідэю духавай свабоды. Менавіта на ідэі свабоды грунтавалася новае гуманістычнае мысленне, што ўзнікла ў Вялікім Княстве ў пару Адраджэння. Зьнітаваныя паміж сабой, Рэнэсанс і Рэфармацыя ўносілі карэнныя змены ва ўсе сферы грамадскага жыцця. Не было выключэннем і права.

У той жа час ня варта забываць, што Статуты ўяўляюць сабой яскравыя прыклады фэадальнага права, а гэта значыць, што пры ўсім магчымым гуманізме гэтыя зводкі законаў былі ў першую чаргу арыентаваныя на вышэйшыя саслоўі, магнатаў і шляхту. Тым ня менш, шматлікія правы і вольнасці па Статутах гарантаваліся ня толькі панам-радзе, уладнікам, шляхце і рыцарству, але й мяшчанам і ўвогуле ўсяму паспалітаму люду.

Ужо ў агульназемскім прывілеі Жыгімонта Казіміравіча 1506 г. правы і вольнасці гарантуюцца ня толькі вышэйшым саслоўям і мяшчанам (як у ранейшых прывілеях, у прыватнасці, Казіміра 1447 г. і Аляксандра 1492 г.), але “жыхарам і наагул асобам усякага стану і становішча”¹ (арт. 2), што сведчыць аб распаўсюдзе гуманістычных ідэяў, паколькі насамрэч Княства заставалася фэадальнай дзяржавай і не магло па азначэнні надзяляць аднолькавымі правамі вышэйшыя і ніжэйшыя саслоўі насельніцтва. У гэтым жа прывілеі сцвярджаецца, што “... духоўныя пралаты, а таксама свецкія князі, бароны, нобілі, рыцары, вяльможы, дарадцы і іншыя падданыя і жыхары земляў нашага Вялікага Княства Літоўскага... нас [Жыгімонта], як сапраўднага наступніка і гаспадара, згодна жаданням і волі прынялі... абралі і ўзвялі на трон...”. Было б вялікай утопіяй верыць, што князя сапраўды абіралі ўсе насельнікі дзяржавы, паколькі палітычна (і ня толькі) бяспраўныя ніжэйшыя саслоўі не маглі ўдзельнічаць у выбарах. Аднак змяшчэнне ў прывілеі пададзенай вышэй нормы не зусім выпадковае. Яно сведчыць аб жаданні князья быць падтрыманым усімі жыхарамі і, зноў жа, аб распаўсюдзе гуманістычных ідэяў.

У Статуте Вялікага княства Літоўскага 1529 г. **прынцып гуманізму** ўвасобіўся ў форме замацавання адзінства права для ўсіх падданных Княства. Норма аб адзінстве права была юрыдычна замацавана ўпершыню, яе замацоўваў арт. 9 р. I: “Тэж хочем і вставляем, і вечнымі часы маець быці ховано, іж всі подданыя наші, так вбогіе, яко і богатые, которого раду колве або стану былі бы, ровно а одностайным тым пісаным правом маюць сужоны быці.”² Прынцып адзінства права, альбо ўсеагульнасць законнасці, з’яўляецца вельмі важным прававым прынцыпам. У дзейснай беларускай Канстытуцыі ён зафіксаваны ў арт. 22 (“Усе роўныя перад законам...”) і 52 (“Кожны, хто знаходзіцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, абавязаны выконваць яе Канстытуцыю, законы і паважаць нацыянальныя традыцыі”).

Прынцып падпарадкаванасці ўсіх людзей адзінаму пісанаму праву дзяржавы пацвярджаецца ў разьдзеле VI Статуту, што прысвечаны судоваму ладу: “Тэж устауем, іж кождый воевода наш і староста, і маршалок земскій, і маршалок дворный, і державцы наші кождый у своем повете не маюць подданных наших иначе судіти і справовати, леч тымі пісанымі правы которые всім подданным нашим Великого князьства далі...”

Статут 1566 г. замацоўвае прынцып адзінства права ў арт. 1 і 17 р. I, дадаючы, што гэтым жа адзіным правам належаць судзіць і чужаземцаў на тэрыторыі Княства. У арт. 39 р. III гаспадар абяцае “кождому стану всім заровно

1 Тут і далей прывілеі цытуюцца па кн.: Дагаворы і граматы як крыніцы беларускага фэадальнага права: Дапаможнік / Я. Юхо, А. Абрамовіч, Т. Доўнар, У. Сатолін. — Мн.: БДУ, 2000.

2 Тут і далей артыкулы Статуту 1529 г. цыт. па кн.: Статут Великого княжества Литовского 1529 года (под ред. К.И. Яблонска). — Мн, 1960.

Humanism and the Supremacy of Law in the Statutes of the Grand Duchy of Litva

■ TACIANA FADZIEJEVA

Taciana Fadziejeva was born in 1984 in Miensk. Bachelor of law at Belarusian State University, faculty of law, department of jurisprudence. Her scientific interests cover the history of law in Belarus, Belarusian legal nomenclature (nomenclature of law, technical terms of law) and environmental law.

SHOULD THERE BE A NATION ASHAMED
OF BEING IGNORANT OF HER OWN LAW,
ESPECIALLY OUR FOLK...

LEŨ SAPIEHA

Supremacy of law and humanism lie amongst the most important law principles in modern legal theory. These are universal legal maxims, i.e. maxims, equally typical of all the branches of law. That is the reason they are reflected in the Constitution of the Republic of Belarus. Thus, Art. 7 says it directly — “The principle of supremacy of law is declared in the Republic of Belarus. The state, its bodies and officials should function within the Constitution and legislative acts adopted in compliance with the Constitution.” Art. 2 is based on the principle of humanism “Any person, his/her rights, freedoms and guarantees of their realization are the supreme value and the aim of the society and the government.”

The principle of humanism of law (in modern general legal theory) implies legal means to guarantee respect to a person, his/her honour and dignity, rights and freedoms. Proper securing of legal guarantees and taking measures to safeguard the declared rights and freedoms is a condition to fulfill this principle.

The Statutes of the Grand Duchy of Lithuania are monuments to legal thinking of the 16th century. So it is no wonder that numerous regulations in the Statutes testify to the influence of humanistic ideas of the Renaissance and the Reformation which brought forth the idea of spiritual freedom. It was the idea of freedom that served as the basis for a new humanistic way of thinking which appeared in the Grand Duchy at the times of the Renaissance. Due to their close connection, the Renaissance and the Reformation introduced fundamental changes to all the spheres of social life. And law was not an exception.

Yet one should not forget that the Statutes are a striking instance of feudal law, hence these statute books in spite of all the possible humanism were mostly directed to higher society — magnates and gentry. According to the Statutes, though, numerous rights were guaranteed not only to *pany-rada*, officials, gentry and knights, but to petty bourgeoisie, and in general to all the civilians as well.

Some rights were guaranteed not only to upper classes and bourgeoisie (as they were in previous acts/*pryvillejs*, particularly in Kazimier's act of 1447 and Alaksandar's of 1492) but to “*inhabitants and to persons by and large of any status and position*”¹ (Art. 2) as early as in the universal act of Žhyhimont Kazimieravič, 1506. These facts directly testify to dissemination of humanistic ideas, since the Duchy itself actually remained a feudal state and as such could not grant equal rights to the upper and the lower classes of the population. This very act has it: “... *the supreme clergy (praelatorum spiritualium), as well as princes (saecularium principum), barons, nobles, knights, grandees, councillors and other subjects and people of the lands of our Grand Duchy of Litva in accordance with their wish and will ... have accepted, elected and enthroned ... us [Žhyhimont] as the heir apparent and their ruler...*” That would be a great utopia to believe that the Grand Duke was really elected by all the inhabitants of the state, since politically disfranchised (and not only politically) lower classes could not participate in the elections. However the presence of such a regulation in this act is not at all casual. It shows that Žhyhimont wanted support from all his people, and what is more, it is the evidence of dissemination of humanistic ideas.

In the Statute of the Grand Duchy of Litva of 1529 the principle of humanism was realized in the form of securing the unity of law for every Litvan subject. The regulation about the unity of law was legally laid down for the first time, and this unity was provided by Art. 9, sect. I: “*We also wish and hence decree for good and all that all our subjects, both miserable and wealthy, of any status and position are to be judged equally by this written law.*”² The principle of the unity of law, or universality of legality, is a very important legal principle. The current Belarusian Constitution has it in Art. 22 (“Each person is equal before the law...”) and Art. 52 (“Each person while on the territory of the Republic of Belarus should observe its Constitution, its laws and have respect for national traditions”).

The principle of universal subordination to one written law of the state is supported in sect. VI of the Statute, devoted to judicial system: “*So we decree, that each official should not have the right to judge our subjects another way but according to this written set of rights which we have granted to every subject of the Grand Duchy...*”

The Statute of 1566 secures the principle of the unity of law in Art. 1 and 17, sect. I, also stating that this law should be

1 Here and forth the privileges are quoted from: Dahavory i hramaty jak krynicy bielaruskaha fieadalnaha prava: Dapamožnik / J. Jucho, A. Abramovič, T. Dožnar, U. Satolin. — Miensk: BSU, 2000.

2 Here and forth the articles of the Statute of 1529 are quoted from: The Statute of the Grand Duchy of Litva of 1529 (edited by K. I. Jablonskis). — Miensk, 1960.

однакую справядлівасць чініць...”³, а таксама забараняеца “*статі і зычнасцю быці одной стороне*”, патрабуеца “*просто кождому справядлівасць делати*”, чым пацвярджаюцца палажэнні аб адзінстве права.

У арт. 2 р. III вялікі князь абяцае “*всіх князей і панов радъ... і всехъ врьдніковъ..., панові хоруговныхъ, шляхту, рыцарство, мещане і всіхъ людей посполітыхъ... заховати прі свободахъ і вольностяхъ хрестіянскіхъ*”. І зноў, як у прывеі Жыгімонта 1506 г., сьцьвярджаецца, што ўсе жыхары Княства спрадвеку абіралі сабе гаспадароў.

Падобным чынам і ў Статуце 1588 г. запісана, што “*всіхъ князей... і всіхъ людей посполітыхъ у Веліком князстве Літовском і во всіхъ земляхъ того панства, маем заховати прі свободахъ і волностяхъ хрестіянскіхъ, в которыхъ оні, яко люді волные, волно обіраючи зстародавна і з вечныхъ своїхъ продковъ себе панов а господарей велікіхъ князей літовскіхъ, жлі і справовалісе...*”⁴. Палажэнні гэтага артыкула падмацаваны артыкулам 5 р. III, у якім вялікі князь прысягае не адбіраць у жыхароў Княства зямель, маёмасці, вольнасцяў, правоў. У артыкуле ёсць такія словы: “*А где бы што одержано і вышло і якім же кольвекъ обычаемъ протів сему статуту, то с права і з суду справядліваго черезъ насъ і потомкі нашы, за радю радъ нашихъ Велікого князства, на сторону отложено і в нівошто обернено быті маеть...*”

Прынцып адзінства права замацаваны ў Статуце 1588 г. у самым першым артыкуле: “*Напродъ мы, господар, обещуемъ і шлюбуемъ..., іжъ всіхъ княжат, панов радъ, духовныхъ і светскіхъ, панов хоруговныхъ, шляхту, места і всіхъ подданныхъ нашихъ... почоншы отъ вышшого стану аж до ніжшого, тымі аднымі правы і артыкулы, в том же статуте ніжэй пісанымі... судіті і справовати маем. Также чужоземцы заграничнікі Велікого князства Літовского, прыеждчыє і якімъ кольвекъ обычаемъ прыбылыє люді, тым же правомъ мають быті сужоны ...*”.

Уплыў гуманістычных ідэяў выразна адчуваецца за чытаннем разьдзелу XIV Статуту — “*О злодействе всякого стану*”, прысьвечанага крымінальнаму праву. Так, у арт. 3 агаворваецца, што ў выпадку сумневаў у віне падсуднага суд павінен схіляцца да вызвалення ад пакарання (“*...А ведъ же судъ подобенства всякіє на доброй бачности меті маеть і в речахъ вонтплівыхъ склоннейшій маеть быті ку вызволенью, ніжлі ку каранью*”). Такім чынам Статутам 1588 г. юрыдычна замацоўваўся прынцып прэзюмпцыі невінаватасці.

У гэтым жа разьдзеле (арт. 11) падвышаецца ўзрост крымінальнай адказнасці: з чатырнаццаці (па Статуце 1566 г.) да шаснаццаці гадоў. Гэтая норма датычыць ня толькі шляхты, але і людзей простага стану, што адлюстравана нават у фармулёўцы назвы артыкула: “*О обвиненью в злодействе шляхтіча, лет зуполныхъ не маючого, также і о простыхъ людяхъ*”.

Цікава, што арт. 36 р. XIV забараняе ўжываць назву “чэлядзь нявольная” (відаць таму, што, як пісаў Сапега ў звароце да ўсіх грамадзянаў Княства, чалавеку “*нічога не маеть быті дорожшого над вольность*”), уводзячы новую назву для гэтай катэгорыі насельнікаў — “чэлядзь дворная”.

У арт. 1 разьдзела XII Статуту 1588 г. (“*О забітью чловека простого стану отъ шляхтіча*”) утрымліваецца палажэнне, згодна зь якім шляхціц, што наўмысна ўчыніў забойства чалавека простага стану, “*легче поважаючи право посполітое а паствечіся над створеньемъ божім*” (тут узгадайма ідэю самакаштоўнасці жыцця, што сягае каранямі ў часы Рэфрамацыі), і быў схоплены “па гарачыхъ сьлядахъ”, “*за слушнымъ доводомъ маеть быті горломъ каран*”, гэта значыць, акрамя грашовага спагнаньня (галюшчыны, якая прадугледжвалася і раней) павінен быць быць пакараны сьмерцю.

Аб распаўсюдзе гуманізму сьведчыць таксама арт. 3 р. III Статуту 1588 г. — “*О захованью в покою всіхъ подданныхъ нашихъ, обывателей того панства з стороны розного розуменья і ужіванья набожества хрестіянского*”. Падобных нормаў ня ўтрымлівалі папярэднія Статуты. У гэтым артыкуле вялікі князь абавязваецца захоўваць парадак у дзяржаве ў сувязі зь існаваньнем розных рэлігіяў: “*А іжъ тежъ прівілемъ і попрісяженьемъ нашимъ естъ утвержено покою межы розными в реліі стеречи... А меновіте то попрісегнуті: покой посполітый межы розорванными і розными людьмі в вере і набоженстве заховывають...*”

Фактычна гэта словы з тэксту Варшаўскай Канфэдэрацыі 1573 г., адпаведнікаў якой не было ў тагачаснай Эўропе. У той час у Вялікім княстве Літоўскім суіснавалі каталіцтва, праваслаўе і пратэстанцтва. Менавіта шляхта Княства дамаглася ўхвалы Канфэдэрацыі, паводле якой жыхарам Рэчы Паспалітай гарантавалася свабода сумленьня.

У прыкладзеных да Статуту 1588 г. прысьвячэнні Жыгімунту і звароце да ўсіх саслоўяў Лява Сапегі быў тэарэтычна абгрунтаваны **прынцып вяршэнства права**, які знайшоў увасабленьне ў нормах Статуту. Прынцып вяршэнства права заключаецца ў тым, што ніхто, ніякая службовая асоба ці дзяржаўны орган, не выключаецца з-пад уплыву права, а наадварот, абавязваецца дзейнічаць у адпаведнасці з прававымі нормамаі. Такім чынам дзяржава, усталёўваючы агульнаабавязковыя правілы паводзінаў, абмяжоўвае правам і сябе. Ідэя вяршэнства права, якая мае непасрэднае дачыненне да тэорыі прававой дзяржавы, стала сапраўдным здабыткам юрыдычнай думкі ў Вялікім княстве Літоўскім XVI ст.

Прысьвячэнне Жыгімунту Сапега пачынае са слоў аб тым, што гаспадароў (г. зн. кіраўнікоў дзяржавы), якія “*не правомъ якімъ апісанымъ або статутомъ, але толькі своїмъ зданьемъ і уподобаньемъ владность... ростегалі*”⁵, людзі, “*брыдечысе іхъ панованьемъ*”, называлі тыранамі. Гэта нібыта перасьцярога Жыгімунту, да гэтай самай думкі Сапега вяртаецца і ў канцы прысьвячэння. Ён піша: “*... за щаслівый народъ себе быті почитаємъ... же не толко абы водлугъ волі і уподобанья своего [гаспадары] надъ нами звірхность свою господарскую ростегалі мелі, але і самі намъ поводомъ до того былі, абымы себе права яко найбільшыє сторожы посполітое вольности творылі і болшей владности звірхности господарской надъ собою не попуцалі, одно поколъ бы імъ певную граніцу панованья іхъ надъ нами права замерілі...*” Гэтым падкрэсьліваецца, што ўладу сваю гаспадар павінен ажыццяўляць толькі ў межах, якія яму дзавалае права. Па артыкулах Статуту 1588 г. вялікі князь абавязваўся дзейнічаць згодна зь яго нормамаі. Пры-

3 Тут і далей артыкулы Статуту 1566 г. цыт. па кн.: Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р. А. Васілевіч, Т. І. Доўнар, І. А. Юхо. — Мн.: Права і эканоміка, 2001.

4 Тут і далей артыкулы Статуту 1588 г. цытуюцца па кн.: Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Давед. Камент. / Гал. рэд. І. П. Шамякін. — Мінск: БелСЭ, 1989.

5 Тут і далей цыт. па кн.: Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Давед. Камент. / Гал. рэд. І. П. Шамякін. — Мінск: БелСЭ, 1989. — с. 44-45.

applied as well to foreigners on the territory of the Duchy. In Art. 39, sect. III, the ruler promises “to do equal justice to everyone with no exceptions...”³, where the jury has no right “to favour any part”, and what is required is “simply doing justice to everyone”, which supports the clause about the unity of law.

In Art. 2, sect. III the Grand Duke promises “to reserve all the Christian rights and freedoms for all the princes and panyrada, gentry, knights, bourgeoisie and all the civilians...” And again it is stated that all the people of the Duchy elected their rulers, as claimed in the act of Žhyhimont, 1506.

The Statute of 1588 has it likewise: “we would guarantee all the princes (*saecularium principum*) and all the civilians belonging to the Grand Duchy of Litva and to all the lands in that state all the Christian rights, which they had enjoyed and in which they had lived, choosing freely their masters and rulers from their ancestors since olden days...”⁴. The regulations of this article are secured by Art. 5, sect. III, where the Grand Duke takes his oath not to strip his subjects of land, property, freedoms and rights. The article contains the following: “And if some thing is acquired or turns to be in breach of the Statute in a way, it should be done away with, according to our law and the fair court, by us and our descendants...”

The principle of the unity of law is secured in the Statute of 1588 in the very first article: “Henceforward we, the ruler, promise and warrant judging and treating all our princes (*saecularium principum*), panyrada and all the subjects of ours, of the higher status and of the lower within that very law and articles, written below... As well as strangers to the Grand Duchy of Litva, visitants, and persons howsoever arriving here are to be judged in accordance with that very law...”

The impact of humanistic ideas is clearly felt while reading sect. IV of the Statute — “On misdeeds of all kinds”, devoted to criminal law. Thus Art. 3 has it, that in case a defendant’s guilt is in doubt, the court should rather choose to leave him unpunished (“... The court however should consider all the proofs scrupulously and in case of doubt it should discharge the defendant rather than impose a penalty”). Hence the principle of presumption of innocence was legally secured in the Statute of 1588.

In this very section (Art. 11) the age of criminal liability is raised from 14 (according to the Statute of 1566) to 16 years. This regulation applies not only to the gentry, but to commoners, which is even reflected in the title of the article: “On indicting an under age gentleman and commoners for crime”.

Interestingly enough, Art. 36, sect. XIV puts the notion “freedomless servants” (*čeladź niavolnaja*) under a ban (apparently because “there is nothing more sacred than freedom”, as Sapieha wrote addressing the citizens of the Duchy), introducing a new name for this category of population — “*čeladź dvornaja*” (although the essence remains the same).

Art. 1, sect. XII of the Statute of 1588 (“On murdering a commoner by a gentleman”) has a regulation which reads: if a gentleman is caught “close in the tracks” and is accused of cold-blooded murder of a commoner — “paying no respect to civil rights and jeering at God’s creature” (let us recall the idea of life value, which traces its roots back to the Reformation period) — he “is to be sentenced to death provided there is a good proof”, i.e. apart from money penalty for murder (“*haloŭščyna*” — a fine for murder — which had been provided before) there is a provision about capital sentence.

Art. 3, sect. III of the Statute of 1588 — “On keeping at peace all our subjects, inhabitants of that land with regard to their different understanding and practice of Christian service” — is another evidence of dissemination of humanistic ideas. Such regulations were not to be found in the previous Statutes. As far as the Grand Duchy counted several confessions the Grand Duke engaged himself to keep the state in order, as provided by this article: “We promise to keep the peace between all the confessions... In particular, we promise to keep our people, divided by different confessions and service practice at peace ...”

In fact these are the words from the text of Warsaw Confederacy of 1573, which had no analogues in the Europe of those days. At that time Orthodoxy, Catholicism and Protestantism coexisted in the Grand Duchy. It was the gentry who sought after the adoption of the Confederacy, which guaranteed liberty of conscience to all the inhabitants of Rzeczpospolita.

The Statute of 1588 comes with the dedication to Žhyhimont and “Address to the inhabitants of all positions” drawn up by Leŭ Sapieha. Here the principle of **supremacy of law** is theoretically grounded and is then realized in regulations of the Statute. The principle of supremacy of law means that no one, be he an official or a state structure, is an exception before the law, on the contrary, they have to act in compliance with legal rules. Thus, if a government sets general rules of conduct, it actually restrains its own power. The idea of supremacy of law, which bears relation to legal state, became a real gain of legal thought in the 16th century in the Grand Duchy of Litva.

Leŭ Sapieha’s starts his dedication to Žhyhimont as follows: all the masters (i.e. rulers of the state), who “regardless of the written statute, executed their power at their discretion”⁵, were labeled tyrants by people “deterred by their reign”. It sounds like a warning to Žhyhimont; Sapieha then returns to this idea at the end of the dedication. He writes: “... we consider ourselves a happy people... when our masters not only execute their power of their own free will but also serve as an example for us, as guardians of common freedom, to observe the law, and not let our master execute more power than the law allows...” Thus, any master’s obligation to rule not going beyond the law is stressed. According to the articles of the Statute of 1588 the Grand Duke was obliged to act in compliance with its regulations. At least Art. 5, sect. III, dealing with the rights and property of the inhabitants of the Duchy, has it: “We have no right to grant privileges, contradictory to this Statute and its Articles, neither universal nor addressed to particular individuals...”

Referring to Aristotle, Sapieha continues his dedication the following way: “a wild beast governs where a man uses his power at his discretion. But where law and statute prevail, God Himself is in power”. However there are people “who cherish their wishes, but reason is not a friend of theirs”, who would be glad to “cast off this bit... and do away with all the rights”. In this connection, Leŭ Sapieha gives an example from Roman history. He says: “It happened to some Roman princes and youths, when the senators were pondering how they could cast off the hard yoke of emperor or tyrant’s supremacy and

3 Here and forth the articles of the Statute of 1566 are quoted from: Historyja kanstyytucyjna prava Bielarusi / R. A. Vasilievich, T. I. Downar, I. A. Jukho. — Miensk: Prava i ekanomika, 2001.

4 Here and forth the articles of the Statute of 1588 are quoted from: Statut Vialikaha kniastva Litoŭskaha 1588: Teksty. Davied. Kament. / Edited by I. P. Shamiakin. — Miensk: BielSE, 1989.

5 Here and forth the quotes are taken from: Statut Vialikaha kniastva Litoŭskaha 1588: Teksty. Davied. Kament. / Edited by I. P. Shamiakin. — Miensk: BielSE, 1989. — P. 44-45.

намсі, у арт. 5 р. III, дзе размова вядзецца пра захаваньне маёмасьці і правоў жыхароў Княства, ёсьць такія словы: *“А... прывілеев так в посполітості, яко і кождому зособна, не маем ані будем мочи давати протів сего статуту і артыкулов...”*

Спасылаючыся на Арыстотэля, Сапега піша далей у прысьвячэньні, што *“там бельлуа, а по-нашому дікое звера, пануе, где человек водлуг уподобанья своего владность свою ростегает. А где опять право або статут гору маеть, там сам бог всім владнеть”*. Аднак ёсьць людзі, якім *“своя воля міла, а розум ім неприятеlem”*, якія *“раді бы тое уділо з себе скінулі, а права все... раді бы внівеч обернули”*. Леў Сапега прыводзіць у сувязі з гэтым прыклад з рымскай гісторыі. Ён піша так: *“Показало се то на он час в оных королевічах і млоденчыках рымскіх, которые в обмыслеванью сенаторском, абы тяжкій тежар панованья королевского або тыраньского з себе зложылі, а правом опісаным, абы се реділі. Всякім способом тому забегалі млоденцы, абы жадного такого права над собою не узнавалі, бо поведалі право быті глухое і такое, которое се упрості не даст, естлі в чом человек выкочыть, не маеть браку межы убогім а богатым. А у пана, однак, ест местце ласкі і захованья, ест взгляд на особы.”* Таму, на думку “млоденчыков рымскіх”, *“лепей под самою королевскою звірхностью жыті, а ніжлі ся в такое небеспеченство вдавати, жебы на самой толко невінності жівота і постереганью прав щасте свое человек садіті мел”*. Сапега тлумачыць, што *“такая... дума ест і завжды будеть людей свовольных а неукрочных, которым гроза прав ест неміла, а втешечное іх волі завжды протівена”*.

Напрыканцы прысьвячэньня Леў Сапега піша, што “офярue” Статут Жыгімонту III Вазе “яко найвышшому сторожу всіх прав і вольностей нашіх”, чым яшчэ раз падкрэсьліваецца, што кіраўнік дзяржавы павінен ня проста дзейнічаць у адпаведнасьці з правам, але і быць прыкладам для ўсіх астатніх грамадзян, быць “сторажам”, т.б. гарантам правоў і свабод насельнікаў дзяржавы.

Палажэньні звароту Лява Сапегі да ўсіх саслоўяў Вялікага княства Літоўскага шмат у чым пераклікаюцца з выказанымі падканцлерам у прысьвячэньні.

Распачынаецца зварот наступнымі словамі: *“Обачывалі то усіх веков люди мудрые, же в каждой речи посполітой человеку почтївому нічого не маеть быті дорожшого над вольность.”* Ё Дзеля свабоды “люді почтївые” не шкадуюць ні маёмасьці, ні свайго жыцця, бо ня хочуць жыць *“з волності свое будучі злуплені... яко невольнікі”*. *“Але вже мало бы на том было, іжбы человек з неволі от посторонного неприятели был волен, гды бы домового неприятели над собою терпеті мусел,”* — піша Сапега далей. Каб засьцерагчыся ад тыраніі і дэспатызму і *“тот монштук або уділо на погамованье каждого zufальцу ест вынайдено, абы... над слабшій і худшій не паствілсе і утїскаті его не мог.”* (Тут можна ўгадаць, што падобныя думкі выказваў і Францішак Скарына (дарэчы, па меркаваньнях некаторых вучоных, магчымы аўтар першага Статуту). Сэнс напісаньня законаў Скарына тлумачыў такім чынам: *“І вчїнены суть права, ілі закон, для людей злых, абы боячїся казнї, усмірілі смелость свою і моці не імелі іным ушкодіті, і абы добрыі межї злымі в покоі жїті могли”*.)

Сутнасьць права, на думку Сапегі, і ёсьць, “абы можному і потужному не все было вольно чынїті. Яко Цыцэро паведіл, іж естесмо невольнікамі прав для того, абымы вольності ужіваті могли” (LEGUM SERVI ESSE DEBEMUS, UT LIBERI ESSE POSSIMUS). Гэтае палажэньне знаходзіць адлюстраваньне ў артыкулах, накіраваных на абмежаваньне ўлады гаспадара.

І яшчэ, дзякуючы выключна праву, могуць людзі жыць бясьпечна ў спакоі, ніякага гвалту і крыўды, як здароўю, гэтак жа і маёмасьці, ня церпячы, *“бо то цель і скуток усіх прав ест і маеть быті на свеце, абы кождый добрую славу свою, здоровье і маетность в целості мел, а на том всем жадного ушїрбку не терпел”*. У гэтым і сутнасьць нашай свабоды, на думку Сапегі, што жыцьцё, імя і маёмасьць знаходзяцца пад абаронай, а зьверху ніхто, кіруючы, правамі нашымі ня злоўжывае. З гэтай прычыны права мы можам называць скарбам, дзякуючы якому *“не только сусед а сполный наш обыватель в отчїзне, але і сам господар пан наш жадное звірхності над намі зажіваті не можеть, одно только, колько ему право допуцаеть”*.

Сканчвае зварот да грамадзян Княства Сапега просьбаю Статут “вдичне прїняті”, а “до судов і до трыбуналов” выбіраць *“не только людей добрых а тых прав нашіх добре умеетных”*, але тых, хто б “тую вольность, которою се тешімо, в целості нам заховалі”.

Прынцып вяршэнства права і згаданы вышэй прынцып адзінства права — новыя ў XVI ст. і, безумоўна, вельмі прагрэсіўныя ідэі. Ім, аднак, супярэчаць шматлікія артыкулы Статутаў (напрыклад, арт. 18 р. III Статуту 1588 г., у якім гаворыцца, што простыя людзі, г.зн. ня шляхціцы, ня маюць права займаць пасады ў Княстве). Інакш і быць не магло, бо Вялікае княства Літоўскае было дзяржавай фэадальнай. Тым ня менш, абвяшчэньне гэтых гуманістычных ідэяў — сьведчаньне зараджэньня новай дзяржаўна-прававой тэорыі.

to govern themselves within the written law. The youths did their utmost to hinder that happen, and said that law can be deaf and stubborn and cannot tell a poor man from rich. And the king however has mercy and farsight". That is why some Roman youths think "it would be better to live under the emperor's reign than put themselves in such danger, when a man can be happy only keeping to laws". Sapieha then explains, "this is typical of self-willed and indomitable people, who are scared away by law, opposite to their wanton will..."

At the end of the dedication Leū Sapieha writes, that he "dedicates" the Statute to Žhyhimont III Vasa "as to the supreme guard of all the rights and freedoms of ours"; once again it stresses the fact that the head of the state should not only keep to the law, but is also to serve as an example to his citizens, be the "guard", i.e. guarantor of rights and freedoms of his subjects.

The regulations in Leū Sapieha's "Address to the inhabitants of all positions of the Grand Duchy of Litva" have a lot in common with the ones listed by the vice-chancellor in the dedication.

The address begins the following way: "Wise men throughout the centuries have been noticing that a respectable man has nothing dearer than freedom"⁶. "Respectable men" would sacrifice their property and their lives only not to "be deprived of their freedom... like slaves". "But still that would be not enough only to be independent of a foreigner; one must not suffer from domestic enemies either" — Sapieha continues. In order to keep off tyranny and despotism "a curb has been invented to suppress the impudent ones willing to persecute the weaker ones". (Here we can recall that Francišak Skaryna expressed similar ideas (by the way, some researchers consider him the author of the first Statute). Skaryna explains the essence of law in the following way: "A law or a statute exists for evil people, who would pacify their audacity and would be powerless to hurt anyone; and for good people to live peacefully amongst the evil ones".)

Sapieha thinks that the essence of law is exactly the following: "lest the rich and strong could do whatever they wish. Like in the words of Cicero — we are enslaved by law only to enjoy our freedoms" (LEGUM SERVI ESSE DEBEMUS, UT LIBERI ESSE POSSIMUS). This regulation is realized in the articles, aimed at restricting the ruler's power.

Moreover, only thanks to law people can live safely and in peace, without suffering from violence, offence and damage to both their health and property, *"because it is and should be the result and essence of law to secure one's good name, health and property, without suffering damage"*. It is Leū Sapieha's opinion that the essence of our freedom is that our life, good name and property are protected, and no governor could abuse our rights. Because of that, law can be called our treasure thanks to which *"not only a neighbour and fellow citizen of ours, but also our master can not abuse his power, but only to the limits prescribed by law"*.

Sapieha ends his address to the inhabitants of the Duchy with a request to "accept" the Statute "with gratitude", and to staff "the courts and tribunals" with people not only "kind and well aware of law" but also those who would "keep the freedom we have intact".

The principles of supremacy and unity of law mentioned above — are new in the 16th century and undoubtedly, they are very progressive ideas. However, numerous articles of the Statute are in breach of these ideas (for instance Art. 18, sect. III of the Statute of 1588, which deprives commoners, i.e. not gentry, of the right to take up a post in the Duchy). It could not go another way, because the Grand Duchy of Litva was a feudal state. Nevertheless, the declaration of humanistic ideas testifies to the rise of a new state-legal theory.

6 Here and forth the quotes are taken from: Statut Vialikaha kniastva Litoŭskaha 1588: Teksty. Davied. Kament. / Edited by I. P. Shamiakin. — Miensk: BielSE, 1989. — P. 47-48.